

Sava Sivriev

(Bulgaria, Konstantin Preslavsky University of Shumen)

Yordan Radichkov's *Ferocious Mood* and Socialist Realism

Abstract: The collection of short stories *Ferocious Mood* was published in 1965. With it, Yordan Radichkov created a body of texts which differed from socialist realism works – a book with a novel structure, a novel concept of time and values and characters exhibiting novel behaviour. Radichkov's collection was a sign of the emergence of a new paradigm opposed to the socialist one and its ideological stereotypes. During the same period, the thought and cultural paradigm in the Western world was undergoing transformations as well, although governed by other values.

Сава Сивриев

(България, Шуменски университет „Константин Преславски“)

„Свирепо настроение“ на Йордан Радичков и социалистическият реализъм

Както е известно, социалистическият реализъм е явление в културата на Европа – литература, изобразително изкуство, музика, скулптура, архитектура и пр., във времето след 30-те до 80-те години на XX век. Той е логично следствие от олевяването на европейското мислене след 20-те години, наложено като норма в най-крайната в лявото си мислене евразийска държава – СССР. А конкретно в литературата, окончателно – след Втория общоруски конгрес на съветските писатели, състоял се от 15 до 26.12.1954 г. Страните, строящи социализма в Европа, Азия и др., са продължители на това начало. Идеите на социалистическия реализъм споделят също Диего Ривера, Давид Сикейрос, Фернан Леже, Франс Мазарел и пр.

С ранните си книги – „Сърцето бие за хората“ (1959), „Прости ръце“ (1961), „Обърнато небе“ (1962), със социалното си и културно поведение, Радичков се вписва в парадигмата на социалистическото изкуство и това вписване има своята публична знаковост. Той е носител на Димитровска награда (1971), Заслужил деятел на културата (1972), съветник в Съвета за духовни ценности на нацията към Държавния съвет (1973), Народен деятел на културата (1978). Член на БКП, на СБП. Преди него Емилиян Станев е Заслужил деятел на културата (1963), носител на Димитровска награда (1964), Народен деятел на културата (1966), Герой на социалистическия труд (1967, 1977), народен представител в Народното събрание, академик (1974), член на БКП, на СБП, завеждащ отдел „Белетристика“ във в. „Литературен фронт“ от 1950 до 1955 г. Емилиян Станев е и в ловната дружинка на Тодор Живков.

Сава Сивриев

През 1965 г. Михаил Шолохов получава Нобелова награда за „Тихия Дон“. На споменатия вече Конгрес на съветските писатели той казва:

„За нас, съветските писатели, злобеещите задгранични врагове говорят, че ние пишем по указание на партията. Работата е друга: всеки от нас пише по указание на сърцето си, а сърцата ни принадлежат на партията и на народа...“ (вж. Ракъовски).

Това са само най-едри щрихи към явлението, към културното поведение на авторите от това време, към „героиката“, която е задължителен конструкт при съставянето на биографията като текст в социалистическото, а и на бореца антикомунист в след социалистическото време. Усилията на част от сегашните български литературни историци да се осмисли и да се разбере тази култура и това време, без съмнение, са достойни за внимание и уважение, но в цялост изследването и изучаването на това време като част от българската гражданска и културна история предстои. Макар и в духа на социалистическата парадигма, в първите си книги Радичковият идиолект изрича един очовечен, ако може така да го наречем, социалистически реализъм.

В „Свирепостта“ (1965) обаче се чете нещо друго, което предполага опит за обяснение. Петнайсет години след излизането на книгата, в интервю Радичков казва, че във времето преди писането на сборника, в света нещо се променя, структурира се по нов начин, че всичко се е обръщало нагоре с краката и че тези промени са предполагали нов начин на писане.

„Тъй като времето търсеше своите нови модели, естествено, че и литературата – и не само литературата – архитектурата, живописата, музиката... също трябваше да търсят нови структури... Та, като се измъчвах с тези въпроси, работих около една година върху този сборник с гротески, наречени „Свирепостта“... Смятах, че тук напипвах свой свят, свой звук чувам, усещам свой собствен аромат.“ (Радичков 1999: 122).

Йордан Радичков не изрича в какво конкретно са тези промени и това ново структуриране в света, които предполагат нов начин на комуникация между автори и публика, т.е. нов начин на писане. За България това е времето след т.нар. Априлски пленум, който е опит за реформа на системата, по друг начин казано, на парадигмата. След пленума (звучи страшно и сега това слово – б.м., С.С.) българската общност, според повелята на Държавата и Партията, продължава своята героика – бори се с империализма, бори се с идеологическата диверсия, бори се за мир, бори се за равенство между хората и пр., а заедно с това героично строи социалистическо общество: първо – интензивно, после – екстензивно, а най-сетне и развито. В света извън „желязната завеса“ шестдесетте години, най-вече за англосаксонския свят, са време на смяна на парадигмата. През 1962 г. излиза книгата на Томас Кун „Структура на научните революции“ (Kuhn 1962). Словосъчетанието „смяна на парадигмата“ от конкретното му значение, според Кун, с оглед философията на науката, става понятие, употребявано в широкото му значение – освен във философията, също и в лингвистиката, програмирането, в социалните науки.

Има една особеност в мисленето на англосаксонския свят, в който, и конкретно, от Джордж Джейкъб Холиоук в началото на XIX век тръгва идеята за секуларизацията

на общественото мислене. Секуларитивното мислене, по природата си, дава възможност за конституирането и за смяната на разни антропоцентрични парадигми. Неудобството на тези либерални парадигми, за разлика от консервативните религиозни парадигми, е, че те бързо се износват, и това налага замяната им с нови, и нови. Вероятно е причина и условие за т.нар. *прогрес*, стига да знаем в какво се състои той, в развитието на техниката – да, но човекът не се е изменил по същността си, както се вижда, от ранните човешки цивилизации досега. Консервативната парадигма предполага също условия за *прогрес*, но като добавка към трайността, която консерватизмът осигурява. Век след Холиоук, за Бърtrand Ръсел в неговата „История на западната философия“ (Russell 1945), консервативната Източна Римска империя (Византия), с оглед на развитието на философската мисъл, с нищо не е интересна, защото за него тя е просъществувала повече от хиляда години като музей, без никаква динамика на мисловните парадигми. Подобно заключение е учудващо.

Англосаксонската динамика, зададена като принцип за организиране на обществото и човека през XIX век, става причина за създаването в шестдесетте години на XX век на т.нар. *контракултура*. Обяснението ѝ е в книгата на Теодор Розак, професор по история в Калифорнийския университет, „Създаването на контракултурата“ (Roszak 1969). Контракултурата е в движението за граждански права, в анти-военните движения, в движенията за защита на околната среда, в появата на феминизма, в правото за свобода на изказа. За масовата култура 60-те години (както помним) са времето на Бийтълс (The Beatles), „Ролинг Стоунс“ (The Rolling Stones), на рока (rock'n'roll), на късите поли, джинсите, на сексуалната революция, хипи (hippy) и пр.

Отгласи или реплики на тази масова контракултура у нас също има. Проблемът е в друго. В това време нещо става с нашата социалистическа парадигма. Тя показва признаци на деструкция, въпреки зорката охрана от войски на Варшавския договор, КГБ ([Комитет государственной безопасности](#)), ДС (Държавна сигурност), Щази (Ministerium für Staatssicherheit) и пр. институции, партийни конгреси, писателски конгреси. Лицето на тази деструкция е Пражка пролет (Pražské jaro) – 1968 г., и добронамереното изречение-оксиморон на Александър Дубчек за „социализъм с човешко лице“. А подобно на Източната Римска империя, в Съветския блок динамика в смяната на парадигмите няма. Разликата е в консерватизма – Православен във Византия, социалистически, с намерение да е подобен на християнския, само че без Христа, очевидна, и пред всички, кражба – в Съветския блок. Социалистическата парадигма, изглежда, да е вечна. И в тази ѝ вечност бяха убедени и онези, които желаеха добронамереното ѝ човешко лице, и онези, които бленуваха за нещо отвъд него.

Какво?

Не беше много ясно. Че нещо започва да се конституира извън социалистическата парадигма в шестдесетте, поне в българския свят на хуманитаристиката, показват книги като „Българско стихознание“ на Мирослав Янакиев (София 1960), член при това на БКП; „Сатири“ (София 1960) и „Стихове“ (София 1965) на Константин Павлов; „Присъствие“ (София 1965), „Колкото синапово зърно“ (София 1968) на Николай Кънчев; „Вазов, Елин Пелин, Йовков – майстори на

разказа“ (София 1967) на Искра Панова – активен член на РМС, на БКП и пр., които знаци са причина за яростен отговор от страна на охраната на парадигмата.

Колкото до Йордан Радичков, „Свирепостта“ (София 1965) е наистина нещо ново както за него, така и за прозата на шестдесетте години. Неговият Давидов жест е също героичен. И неслучайно той пише по-късно „Прашка“ (София 1977). Йордан Радичков тихо се изправя срещу един, впечатляващ по обема си, корпус от книги на т.нар. социалистически реализъм, съграждащи също така не по-малко впечатляващ комуникативен акт. Така той подрежда нов свят, както го нарича, още – една нова структура. „Свирепостта“ е от книгите на миналите шестдесетте години, които показват съграждането на нова парадигма. Свят, паралелен на социалистическия, и много различаващ се от него. Този свят не е реплика на англосаксонския, подобно на българския рок, а наистина е, както Йордан Радичков изрича: *„свой свят, свой звук чувам, усещам свой собствен аромат“*. В противовес на случващото се, на епическата събитийност, без която не може корпусът от книги на социалистическия реализъм, която се чете и в романите на Емилиян Станев, на Ивайло Петров, в разказите от „Свирепостта“ нищо не става, нищо не се случва. Още повече – даже Париж има почивен ден. Събитията са в някакво измислено и въображаемо място и нямат референт в реалния свят. Словото е монологично – както словото на персонажите, така и словото на разказващия. В този монолог думите не стигат до другия, те впрочем до никого не стигат и за никого не са предназначени. Те са подобия на социалистическите думи, произнасяни в пространството, които също до никого не стигат, никой не чува, а по замисъл трябва да стигнат до всички и да бъдат чути от всички. Само че вместо да се произнасят в пространството на високия социалистически идеал, думите в разказите на Йордан Радичков се изричат в низовия бит.

А дали и този, който изговаря словото го чува?

В „Свирепостта“ не се разбира нито за какво е, нито поради какво е, нито пък защо е словесността. Социалистическото слово гърми и убеждава възможния слушател във великото и грандиозното, което се е случило или предстои да настъпи. Словото на персонажите и на разказвача в „Свирепостта“ е за делника и е монолог, който никой не чува.

Би могло да се каже, че създавайки световите на подобията, в шестдесетте години на миналия век, Йордан Радичков мирно, без злоба, добронамерено и поучително, срива социалистическата парадигма. Мирно, поради това, че от много революции полза не произлиза. В книгата си създава един свят без героика, без мисъл за светло бъдеще, свят, в който персонажите му тънат в мъртво време и сред мъртви знаци. Това предполага, ако не друго, то поне съчувствие.

ЛИТЕРАТУРА

Радичков 1999: Радичков, Й. Литературната орница (Интервюта). София: Изд. „Балкани“.

Ракъовски: *Ракъовски, Ц.* Соцреализмът – опит за въведение в „теорията“ (руските основи и българският им прочит). LitteraetLingua. Електронно списание за хуманитаристика, <https://naum.slav.uni-sofia.bg/en/node/1719>.

Kuhn 1962: *Kuhn, Th. S.* The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: University of Chicago Press.

Roszak 1969: *Roszak, Th.* The Making of a Counter culture, University of California.

Russell 1945: *Russell, B. A. W.* A History of western Philosophy, [Simon & Schuster](#), New York.